

Iwona M. Marcysiak, Stanisław Siek

Postawy rodzicielskie i poziom lęku matek dzieci nieśmiałych

Studia Philosophiae Christianae 32/2, 177-187

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IWONA M. MARCYSIAK, STANISŁAW SIEK

POSTAWY RODZICIELSKIE I POZIOM LĘKU MATEK DZIECI NIEŚMIAŁYCH

1. Cel pracy, postawienie zagadnienia. 2. Metody, materiał, sposób badań. 3. Analiza doświadczalnego materiału, wnioski ogólne, dyskusja.

1. CEL PRACY, POSTAWIENIE ZAGADNIENIA

Celem przedstawionych tu badań jest analiza ewentualnych różnic między poziomem lęku i postawami matek wobec dzieci nieśmiałych i matek, których dzieci nie ujawniają częstych i silnych reakcji nieśmiałości w sytuacjach nauki szkolnej.

Przedmiotem badań są trzy zmienne: syndromy nieśmiałych zachowań dzieci, postawy rodzicielskie matek, poziom lęku.

Istnieją współcześnie różne definicje nieśmiałości. Według P.G. Zimbardo nieśmiałość jest rodzajem upośledzenia psychicznego, które może okaleczyć człowieka w takim samym stopniu jak kalectwo psychiczne. Nieśmiałość utrudnia kontakty z ludźmi, przeszkadza w publicznej obronie własnych praw, wyrażaniu własnych opinii, przyczynia się do zakłopotania i nadmiernego przejmowania się swoimi reakcjami, utrudnia sprawne, krytyczne myślenie (Zimbardo, 1994, s. 20).

Według M. Tyszkowej na syndrom nieśmiałości składają się takie zachowania jak: odczuwanie rozbieżności między realnym i idealnym obrazem siebie, wysoki poziom aspiracji, przy przekonaniu o własnych mniejszych możliwościach działania, lęk przed oceną innych ludzi, wycofywanie się z kontaktów społecznych (Tyszkowa, 1978, s. 236–238).

B. Harwas–Napierała jako typowe reakcje nieśmiałości wymienia:
– zahamowanie zwykłych form reagowania w sytuacjach oceny społecznej i zwracania uwagi innych ludzi na jednostkę,
– powstrzymywanie się od działania – bierność,
– wycofywanie się z kontaktów interpersonalnych (Harwas–Napierała, 1979, s. 34).

Harwas–Napierała analizując zjawisko nieśmiałości przytacza opinie innych badaczy, którzy widzą w nieśmiałości jakby „nieuzasa-

dniony wstyd” (G. Judet), czy „skłonność do przeżywania lęku w sytuacjach, w których przeciętna osoba takiego lęku nie doświadcza” (J. Drewer) (Harwas–Napierała, 1979, s. 9–18).

Problemem genezy czynników warunkujących rozwój i przejawianie się nieśmiałości zajmuje się wielu autorów. Jako przykład można wymienić badania Harwas–Napierały, Tyszkowej, Pluty, Rudzińskiej, Wolińskiej, Włodarskiego, Koniecznej, Paryzek.

Badacze tej problematyki zdają się zajmować w tym względzie 2 stanowiska:

Zachowania nieśmiałe są warunkowane typem układu nerwowego, względnie rozstrojeniem funkcjonowania tego układu (Spionek, 1993; Włodarski, 1960).

Zachowanie nieśmiałe zdaje się być warunkowane oddziaływaniem rodziców we wczesnych okresach rozwoju dzieci, a więc nastawieniami rodziców wobec dzieci, doznawanymi urazami i niepowodzeniami. Takie stanowisko zajmuje większość współczesnych badaczy.

B. Harwas–Napierała badała jakie formy postępowania wychowawczego w rodzinie sprzyjają utrwalaniu się nieśmiałości. Doszła do wniosku, że wpływ mają tu m.in. stawiane wymagania, system kar i nagród stosowany przez rodziców, a także hamowanie aktywności dziecka (Harwas–Napierała, 1979, s. 44–48).

K. Pluta zajmowała się środowiskowymi uwarunkowaniami powstawania nieśmiałości. Autorka wyodrębniła negatywne czynniki wpływające na wychowawczą atmosferę w domu badanych dzieci, które powodują powstawanie m.in. poczucia zagrożenia w kontaktach z ludźmi, trudności i mniejsze umiejętności w prawidłowym funkcjonowaniu w grupie, a więc sprzyjają powstawaniu zachowań nieśmiałych. Do negatywnych czynników środowiskowych, stwierdzonych przez autorkę należą: złe pożycie małżonków, wychowanie niekonsekwentne, wychowanie zbyt surowe – kary cielesne, groźby krzyki, zbyt duże wymagania wobec dziecka, wychowanie rozpieszczające, pobłażliwość, tłumienie inicjatywy (Pluta, 1979, s. 130–136).

J. Wolińska przeprowadziła badania nad wpływem postaw wychowawczych rodziców na kształtowanie się obrazu własnej osoby ich dzieci. W wyniku analizy materiału stwierdziła, że postawa macierzyńska spostrzegana przez syna jako unikanie kontaktu, nadmierna ingerencja, wpajanie poczucia winy oraz kontrola wpływają na powstawanie u niego nadmiernej lęklivości, skrytości, krytycznego nastawienia wobec własnej osoby (Wolińska, 1988, s. 91–100).

Na negatywny wpływ postawy odrzucającej i obojętnej rodziców wobec dziecka wskazuje Z. Zaborowski. Autor zwraca uwagę, że

dzieci odrzucane wzrastają w poczuciu izolacji, zbędności, stąd ich ocena jest przeważnie negatywna. Część z tych dzieci zachowuje się biernie, apatycznie, wycofuje się z kontaktów społecznych, żyje samotnie. Postawa obojętna wobec dziecka powoduje, że jest ono niezdolne do trwalszych, intymnych kontaktów, nieufne, oschłe uczuciowo. Na zachwianie równowagi emocjonalnej dziecka i nasilenie się lęku wpływa również niestałość uczuciowa rodziców (Zaborowski, 1979, s. 66–69).

Rodzice, wówczas gdy sami są nieśmiali i lękliwi, mogą stać się modelami tego typu zachowań dla swoich dzieci. Do takich wniosków, na podstawie własnych badań doszli m.in. B. Harwas–Napierała (Harwas–Napierała, 1982(a), s. 49–52) i P. Zimbardo (Zimbardo, 1994, s. 81–83).

Trzeba też zdawać sobie sprawę, że takie syndromy zachowania jak nieśmiałość mogą również być uwarunkowane przez inne czynniki.

M. Tyszkowa zwraca uwagę na osobowościowe podstawy nieśmiałości, a więc przyczyny tkwiące w samym dziecku nieśmiałym. Autorka stwierdza, że podstawy osobowościowe syndromu nieśmiałości leżą w strukturze „ja” i właściwościach samooceny jednostek nieśmiałych (Tyszkowa, 1978, s. 235–239).

L. Niebrzydowski badając obraz własnej osoby dorastającej młodzieży zauważył, że nieśmiałość jest zjawiskiem dość powszechnym. Istnienie tej cechy u siebie podkreślają najczęściej uczennice pierwszych klas licealnych, co zdaniem autora, łączy się ze zmianami fizjologicznymi i związanym z tym dojrzewaniem seksualnym młodzieży oraz ze zmianą typu szkoły (Niebrzydowski, 1976, s. 62).

P. Zimbardo w oparciu o własne badania stwierdził, że nieśmiałość jest wynikiem silnego nacisku społecznego na współzawodnictwo, dążenie do tego, by być najlepszym, odnieść sukces. Powstaje wówczas lęk czy to, kim człowiek jest, co ma do zaoferowania jest wystarczająco dobre i obawa, że może być odrzucony, gdyż nie będzie użyteczny. Duży wpływ ma też skłonność jednostki do przewidywania własnego, niestosownego zachowania się i spowodowany tym lęk o to jak wypadnie (Zimbardo, 1994, s. 68–69).

Zimbardo wskazuje też na wpływ nieprawidłowego stosunku nauczyciela do ucznia, zbyt dużych wymagań wobec niego, surowości, nadmiernego dystansu na powstawanie i rozwijanie się nieśmiałych zachowań uczniów (Zimbardo, 1994, s. 84–91). Podobne cechy systemu szkolnego na powstawanie zahamowania aktywności i bierności uczniów w szkole omawia I. Jundził (Jundził, 1966, 32–74).

Z. Skorny wymieniając różne grupy czynników wpływających na powstawanie nieśmiałości dziecka w szkole zwraca uwagę, że często

różne przyczyny nieśmiałości występują łącznie, ale też nie zawsze wywołują nieśmiałość (Skorny, 1965, s. 15–17).

W badaniach naszych opowiadamy się za drugim stanowiskiem. Utrzymujemy, że na rozwój i formowanie się syndromu zachowań nieśmiałych u dzieci mają wpływ niektóre cechy osobowości rodziców, zwłaszcza ich agresywność, lęk, dominowanie oraz związane z tym postawy rodzicielskie, takie jak górowanie nad dzieckiem, nadmierna koncentracja, bezradność i nadmierny dystans emocjonalny ujawniany wobec dziecka.

Stawiamy hipotezę, że matki dzieci nieśmiałych różnią się poziomem lęku i postawami wobec własnych dzieci od matek, których dzieci nie ujawniają wyższego poziomu nieśmiałości w zachowaniach w czasie nauki szkolnej.

2. METODY, MATERIAŁ, SPOSÓB BADAŃ

Drugą grupą zmiennych będących przedmiotem naszych analiz są postawy rodzicielskie. Postawy te ujmujemy i badamy według koncepcji M. Ziemskiej. Przez postawę rodzicielską rozumiemy za Ziemską „nabytą strukturę poznawczo–dążeńiowo–afektywną ukierunkowującą zachowanie się rodziców wobec dziecka” (Ziemska, 1973, s. 33).

Przedmiotem badań są wspomniane już wcześniej 4 rodzaje zachowań rodziców wobec dziecka: górowanie, bezradność, koncentracja i dystans wobec dziecka.

Postawę górowania nad dzieckiem charakteryzuje twardość w zachowaniu rodziców, tendencja do ograniczeń i surowości. Rygory są narzucane dziecku, bądź wymuszane przez stosowanie kar. Karanie może być obiektywnie surowe czy nawet brutalne albo pozornie łagodne, ale stanowiące dla dziecka dużą karę dzięki subiektywnemu wrażeniu, jakie na nim wywiera, a więc w obu wypadkach dotkliwe. Rodzice stawiają dziecku wygórowane wymagania, narzucają swój autorytet, rządzą dzieckiem, ograniczają jego swobodę i zakres aktywności przez zmuszanie, nagany, sztywne reguły. Rodzice kierują dzieckiem z pozycji zdecydowanej przewagi, władzy, podporządkowania w sposób ostry bez liczenia się z odczuciami i pragnieniami dziecka.

Dla postawy bezradności wobec dziecka charakterystyczne są takie cechy postępowania rodziców, jak miękkość, nieudolność czy niezdolność do kierowania dzieckiem. Ich żądania są nieliczne i łagodne, to raczej oni ulegają dziecku. Rodzice wykazują brak umiejętności radzenia sobie z dzieckiem, poczucie bezsilności wobec problemów wychowawczych, niezdecydowanie w jaki sposób podejść do dziecka.

Postawa nadmiernej koncentracji uczuciowej rodziców na dziecku charakteryzuje się uczuciową nierozłącznością, pełnym zaabsorbowaniem, tak dalece, że ojciec czy matka istnieją niemal wyłącznie w roli rodzica, a cały dom podporządkowany jest dziecku. Rodzice tacy są skłonni do samopoświęcania się, zbyt długich i częstych kontaktów, nie zostawiają dziecku dostatecznej swobody. Gotowi są do podsuwania dziecku coraz to nowych propozycji. Stawiają je w ten sposób jakby pod obstrzałem własnych pomysłów i sugestii, wygórowanych wymagań, jednocześnie nadzorując jego postępowanie. Taka troska jest oczywiście przesadna, a stosunek do dziecka pełen napięcia i niepokoju.

Przy postawie nadmiernego dystansu, dążenie do kontaktów z dzieckiem jest niewielkie. Kontakty te są powierzchowne, a rodzice obojętni, powściągliwi, nie przejawiający uczuć wobec dziecka lub też jawnie je odtrącający, wrodzy. Kontakt z dzieckiem sprawia im przykrość, dlatego zaniedbują je, unikają go, a nawet wykluczają, uważając za ciężkie do zniesienia (Ziemska, 1973, s. 55–57; Ziemska, 1981, s. 10–11).

Postawy rodzicielskie były badane Kwestionariuszem M. Ziemskiej. Charakterystyki tego kwestionariusza, jego trafność i rzetelność nie przedstawiamy, ponieważ jest to metoda powszechnie znana. Wszelkie dane o tej metodzie znajdują się w publikacji Ziemskiej (Ziemska, 1981).

Syndromy zachowań nieśmiałych dzieci na terenie szkoły były badane „Arkuszem Zachowania się Ucznia” opracowanym przez B. Markowską. Kwestionariusz ten ma ocenioną wartość diagnostyczną na materiale polskim. Wszystkie dane o tej metodzie znajdują się w publikacji Markowskiej i Szafranica (Markowska, Szafraniec, 1980).

Arkusze Zachowania się Ucznia Markowskiej pozwala oceniać nasilenie takich zachowań nieśmiałych jak: lęklivość, płaczliwość, przygnębienie, brak wigoru, unikanie trudności, unikanie wysiłków fizycznych, niepewność siebie, zależność, niezręczność w ruchach, uległość, brak odporności na stres, dolegliwości somatyczne, podejrzliwość, poczucie winy, nietowarzystwość.

Trzecią zmienną analizowaną w naszej pracy był poziom lęku. Do pomiaru lęku wykorzystano Kwestionariusz J. Taylor. Kwestionariusz ten ma obliczoną rzetelność i trafność na materiale polskim. Charakterystyka i opis tej metody znajduje się w pracy Sieka (Siek, 1993).

Kwestionariusz Taylor oparty jest na koncepcji lęku Camerona i pozwala ocenić nasilenie takich objawów lęku jak: trudności z trawieniem, brak apetytu lub uczucie ciągłego głodu, bóle żołądka, zatwardzenie i biegunki, nacisk do częstego oddawania moczu, kołatanie serca, trudności w oddychaniu, zimne poty, dreszcze, obniżenie koncentracji uwagi, ubytek energii, kłopoty ze snem, nadmierna fizjologiczna mobilizacja, płaczliwość, drażliwość.

Badaniami objęto uczniów klas I–IV ze Szkół Podstawowych nr 1 i 11 w Siedlcach oraz ich matki. Wiek badanych dzieci wahał się w przedziale od 7 do 9 lat, natomiast matek od 28 do 47 lat. Większość matek miała wykształcenie średnie. W grupie dzieci nieśmiałych znalazły się 4 matki z wykształceniem wyższym, 7 z wykształceniem zawodowym. Natomiast w grupie drugiej było 7 matek z wykształceniem wyższym, 8 matek z wykształceniem zawodowym. Badani pochodzili z rodzin pełnych, tylko w 2 przypadkach z grupy dzieci nieśmiałych i w 1 z grupy dzieci nie przejawiających nieśmiałości były rodziny niepełne – samotne matki.

Dzieci nieśmiałe oraz dzieci nie wykazujące nieśmiałości były wyodrębnione na podstawie obserwacji i doświadczeń nauczycieli uczących dane dziecko. Po wybraniu dzieci nieśmiałych i wykazujących dużą śmiałość w zachowaniu wychowawcy wypełnili Arkusz Zachowania się Ucznia B. Markowskiej dla każdego z tych uczniów. Na podstawie zebranych informacji wyodrębniono grupę 40 dzieci nieśmiałych i grupę 40 dzieci o istotnie statystycznie mniejszej ilości objawów nieśmiałości.

Badanie postaw rodzicielskich i poziomu lęku matek odbywało się w szkole przy okazji wywiadówek i spotkań indywidualnych oraz w domach badanych osób. Badane matki zapoznawały się z instrukcją, a następnie samodzielnie wypełniały kwestionariusze. Proszone były o szczerą odpowiedź, zapewniono im dyskrecję.

3. ANALIZA DOŚWIADCZALNEGO MATERIAŁU, WNIOSKI OGÓLNE, Dyskusja

Punktem wyjścia analizy jest wyodrębnienie grup dzieci nieśmiałych i dzieci z grupy kontrolnej na podstawie obserwacji w oparciu o Arkusz Zachowania się Ucznia Markowskiej. Te obserwacje pozwoliły na wyodrębnienie dzieci nieśmiałych i dzieci z grupy kontrolnej wykazujących mało objawów nieśmiałości.

Następnie obliczono istotność różnic między średnimi wskaźnikami nieśmiałości w obydwu grupach. Wyniki te przedstawia tabela nr 1.

	Dzieci nieśmiałe			Dzieci z grupy kontrolnej			z	p _i
	N	Suma rang	x_{sr}	N	Suma rang	x_{sr}		
Stopień nieśmiałości dzieci	40	2241,5	48,900	40	998,5	34,150	5,98	0,01

Tabela nr 1 przedstawiająca istotność różnicy między wynikami badań dzieci nieśmiałych i dzieci nie wykazujących nieśmiałości w swoim zachowaniu w szkole.

N - liczebność grupy

x_{sr} - średnia arytmetyczna

z - wartość testu istotności różnic Wilcoxon

Z tabeli nr 1 wynika, że 2 grupy dzieci różnią się między sobą pod względem stopnia nieśmiałości w sposób istotny statystycznie na poziomie $\alpha = 0,01$, przy $z = 5,98$. Można stąd wyciągnąć wniosek, że grupy te zostały wyodrębnione w sposób prawidłowy. W związku z tym, zgodnie z postawioną hipotezą, postawy rodzicielskie i poziom lęku matek dzieci z obu tych grup też powinny różnić się w sposób istotny. Wyniki badań przedstawia tabela nr 2.

Badana zmienna		Matki dzieci nieśmiałych			Matki dzieci z grupy kontrolnej			z	p_i
		N	Suma rang	x_{sr}	N	Suma rang	x_{sr}		
Postawy rodzicielskie	Górowanie	40	1470	16,985	40	1770	11,800	1,4	n.i.
	Bezradność	40	1698,5	15,605	40	1541,5	11,500	0,75	n.i.
	Koncentracja	40	1560,5	16,015	40	1679,5	11,525	0,57	n.i.
	Dystans	40	1601,5	5,775	40	1638,5	5,852	0,18	n.i.
Poziom lęku		40	1712	46,875	40	1528	43,875	0,88	n.i.

Tabela nr 2 przedstawiająca istotności różnic między wynikami badań postaw rodzicielskich i poziomu lęku matek dzieci nieśmiałych i matek dzieci z grupy kontrolnej.

Wyniki badań zamieszczone w tabeli nr 2 wskazują, że nie ma istotnie statystycznej różnicy między postawami rodzicielskimi i poziomem lęku matek dzieci nieśmiałych i matek dzieci nie przejawiających nieśmiałości w szkole. Średnie arytmetyczne poszczególnych postaw i poziomu lęku różnią się między sobą, chociaż nie jest to różnica statystycznie istotna. Wydaje nam się jednak, że różnica ta może wskazywać na pewne tendencje, pewien kierunek nasilenia postawy czy też zwiększenie poziomu lęku. I tak np. średnia poziomu górowania jest większa u matek dzieci nieśmiałych. Może to wskazywać na pewną tendencję nasilania się tej postawy w przypadku matek dzieci nieśmiałych, a więc zachowań takich jak: twardość w stosunku do dziecka, stosowanie rygorów, surowe kary, narzucanie swojego autorytetu dziecku, stawianie wysokich wymagań, ograniczanie swobody i aktywności własnej dziecka.

Przy postawach bezradności i koncentracji różnica między dwiema badanymi grupami matek jest niewielka. Nasilenie obu tych postaw jest większe w grupie matek dzieci nieśmiałych.

Wyniki badań lęku wskazują, że nie istnieje istotna różnica pomiędzy poziomem lęku matek dzieci nieśmiałych i matek dzieci nie wykazujących nieśmiałości. Można zauważyć niewielką różnicę wskazującą na tendencję do większego lęku w przypadku matek dzieci nieśmiałych.

Brak istotnych różnic między wynikami badań grupy matek dzieci nieśmiałych i dzieci nie wykazujących nieśmiałości jest dość zaskakujący. Liczne badania bowiem dotyczące związków nieśmiałości z różnymi postawami rodziców i ich zachowaniem wobec dziecka sugerują istnienie takich związków. Na związki te wskazują w swoich pracach, m.in.: Harwas-Napierała (1979, 1982), Pluta (1979), Rembowski (1978), Rudzińska (1974), Włodarski (1960), Wolińska (1988), Zaborowski (1969), Ziemska (1973, 1974).

To, że postawiona przez nas hipoteza nie potwierdziła się, może być spowodowane, jak się zdaje zbyt małą liczebnością grupy eksperymentalnej i kontrolnej. Gdyby te grupy były większe trendy, które się zaznaczają stałyby się wyraźniejsze, a różnice między poziomem lęku matek istotne statystycznie.

Drugim powodem może być to, że sposób przeliczania wyników w Kwestionariuszu Ziemskiej trochę je spłaszcza. Badanie postaw rodzicielskich inną metodą np. Płopy mogłoby dać wyniki bardziej kontrastowe.

Brak istotnych różnic może być spowodowany także tym, że badano nieśmiałość dzieci tylko w jednej sytuacji społecznej: w szkole. Być może gdyby oceniano nasilenie zachowań nieśmiałych w innych sytuacjach społecznych i na tej podstawie wyodrębniano grupy matek wyniki byłyby istotne statystycznie.

Wniosek z tej próby jest taki, że trzeba badać nieśmiałość w różnych sytuacjach życiowych dzieci oraz trzeba bardziej ostro wyodrębniać grupy eksperymentalne i kontrolne. Być może nie wystarcza tu wyodrębnienie obu grup dzieci i obliczanie istotności różnic między nimi, ale zbadanie dużej, około 200 osobowej grupy dzieci, wzięcie pod uwagę tylko górnego i dolnego kwartyłu wyników badania nieśmiałości i dopiero na takiej podstawie wyodrębniać grupy matek dzieci nieśmiałych i matek dzieci z grupy kontrolnej.

BIBLIOGRAFIA

Adler A.: *Sens życia*, tł. M. Kreczkowska, PWN, Warszawa 1986, wyd III.

Chłopkiewicz M.: *Symptomatologia i patomechanizm zahamowania psychoruchowego u dzieci w świetle literatury*, Psychol. Wychow. nr 3, 1976, 345–360.

Dąbrowski K.: *Nerwowość dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1976.

Góralski A.: *Metody opisu i wnioskowania statystycznego w psychologii*, PWN, Warszawa 1976.

Harwas-Napierała B.: *Nieśmiałość dziecka*, UAM Seria Psychol. i Pedagog. nr 44, Poznań 1979.

Harwas-Napierała B.: *Czynniki społeczno-rodzinne w kształtowaniu się lęku u młodzieży*, UAM Seria Psychol. i Pedagog. nr 67, Poznań 1987

Harwas-Napierała B.: *Odporność na stres u dzieci przystosowanych społecznie i u dzieci nieśmiałych*, Psychol. Wychow. nr 2, 1974, 226–233.

Harwas-Napierała B.: *Wychowawcza terapia nieśmiałości – jej założenia i techniki oddziaływań*, Psychol. Wychow. nr 4, 1986, 434–445.

Harwas-Napierała B. (a): *Rodzice jako modele nieśmiałych zachowań młodzieży w wieku szkolnym*, Probl. Rodz. nr 1–2, 1982, 49–52.

Harwas-Napierała B. (b): *Nieśmiałość w funkcjonowaniu młodzieży szkolnej w różnym wieku*, Zag. Wychow. Zdr. Psych. nr 3–4, 1982, 59–68.

Jundziłł I.: *Aktywizacja dziecka w procesie wychowania*, PZWS, Warszawa 1966.

Konieczna M., Paryzek L.: *Zależność pomiędzy nieśmiałością a sugestywnością*, UAM Poznań, Neodidagmata VI, 1974, 155–164.

Korniluk E.: *Postawy wychowawcze rodziców a poziom ekstrawersji, introwersji, neurotyzmu i psychotyzmu ich dzieci*, w: Pospiszyl K. (red): *Z badań nad postawami rodzicielskimi*, UMCS Wyd. Pedagog. i Psychol., Lublin 1988, 159–174.

Markowska B., Szafranec H.: *Podręcznik do „Arkusza Zachowania się Ucznia”*, w: Chojnowski M. (red): *Testy psychologiczne w poradnictwie wychowawczo-zawodowym*, PWN, Warszawa 1980, 171–188.

Mądrzycki T.: *Postawy jako składnik osobowości*, Przegl. Psychol. nr 8, 1964, 105–122.

Mądrzycki T.: *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, WSiP, Warszawa 1977.

Mika S.(a): *Psychologia społeczna*, PWN, Warszawa 1987.

Mika S.(b): *Psychologia społeczna dla nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1987.

Niebrzydowski L.: *O poznawaniu i ocenie samego siebie*, NK, Warszawa 1976.

Obuchowska J.: *Dynamika nerwic. Psychologiczne aspekty zaburzeń nerwicowych u dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1976.

Pieter J.: *Strach i odwaga*, NK, Warszawa 1971.

Pluta K.: *Srodowiskowe uwarunkowania syndromu nieśmiałości*, Kwart. Pedagog. nr 3, 1979, 130–136.

Pospiszyl K.: *Psychologiczna analiza wadliwych postaw młodzieży*, PWN, Warszawa 1973.

Pospiszyl K.: *Zastosowanie Skali Jawnego Niepokoju J. Tylor do badań nad młodzieżą wykolejoną*, Kwart. Pedagog. nr 2, 1975, 141–148.

Ranschburg J.: *Lęk, gniew, agresja*, tł. M. Schweinitz–Kulisiewicz, WSiP, Warszawa 1980.

Rembowski J.: *Z problematyki postaw rodzicielskich*, Psychol. Wychow. nr 3, 1970, 311–328.

Rembowski J.: *Rodzina w świetle psychologii*, WSiP, Warszawa 1978.

Rudzińska W.: *Zaburzenia zachowania u dzieci – pacjentów Poradni Zdrowia Psychicznego a postawy rodzicielskie*, Zag. Wychow. Zdr. Psych. nr 2, 1974, 44–57.

Siek S.: *Wybrane metody badania osobowości*, ATK, Warszawa 1993.

Siek S., Marcysiak I.: *Lęk i stres*, w: Siek S. (red): *Wybrane zagadnienia z psychologii*, WSRP, Siedlce 1994, 156–186.

Skorny Z.: *Dziecko nieśmiałe*, Probl. Opiek.–Wychow. nr 10, 1965, 15–17.

Spionek H.: *Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne*, PWN, Warszawa 1973.

Tyszkowa M.: *Problemy psychicznej odporności dzieci i młodzieży*, NK, Warszawa 1972.

Tyszkowa M.: *Osobowościowe podstawy syndromu nieśmiałości*, Psychol. Wychow. nr 3, 1978, 230–240.

Włodarski Z.: *Zaburzenia równowagi procesów nerwowych u dzieci*, PWN, Warszawa 1960.

Wolińska J.M.: *Wpływ postaw wychowawczych rodziców na aspekt opisowy, wartościujący i normatywny obrazu własnej osoby ich dzieci w wieku dorastania*, w: Pospiszyl K. (red): *Z badań nad postawami rodzicielskimi*, UMCS Wyd. Pedagog. i Psychol., Lublin 1988, 85–107.

Zaborowski Z.: *Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*, NK, Warszawa 1969.

Ziemska M.: *Postawy rodzicielskie*, WP, Warszawa 1973.

Ziemska M.: *Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka*, Wychow. w Przedszk. nr 7-8, 1974, 376-381.

Ziemska M.: *Kwestionariusz dla rodziców do badania postaw rodzicielskich*, PWN, Warszawa 1981.

Zimbardo P.G.: *Nieśmiałość. Co to jest? Jak sobie z nią radzić?*, tł. A. Sikorzyńska, PWN, Warszawa 1994.

PARENTAL ATTITUDES OF THE MOTHERS AND TIMIDITY OF THEIR CHILDREN

Summary

The aim of this researches are analyzing some connections between parental attitudes and timidity of the school-children. Mothers having timid children and mothers of the control group were tested.

The subject metter of research are anxiety level and parental attitudes of two groups mothers.

The methods of investigation are:

Taylor's Personality Scale of Manifest Anxiety, Questionnaire of the parental attitudes constructed and published by Ziemska, Timidity Observations Sheet prepared and published by Markowska.

Conclusions: no statistically significant differences between parental attitudes and anxiety level mothers of the timid and no-timid children.